

SKARABORGS LÄNS SKOGSHISTORIA

Sarah Strandberg 93/97

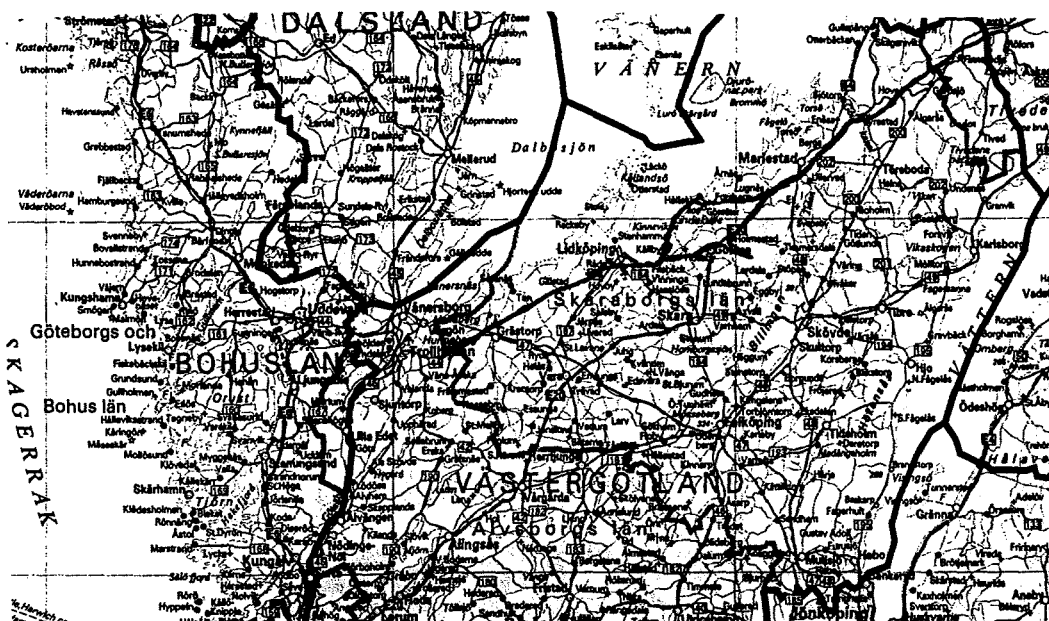

Kronojägare Karl Göransson (i slips) omgiven av sitt planteringslag i början av 1920-talet.

Skaraborgs läns skogar 1700 - 1980

När jag tog mig an detta ämne såg jag framför mig en smaskig historia om hur ädla löv fyllde Skaraborgs backar för att sedan skandalöst bli nedmejade och att nu sterila barrskogar var, där förr i det smekande ljuset under en bok...
Därför gav jag mig i kast med att studera kartor vid Lantmäteriet i Mariestad, men att skönja någon förändring därur gick inte. Därför har jag istället studerat litteratur, som sträcker sig från 1742, med Pehr Kalms reseverk, via hushållningssällskapets sammanställning över 1800-talet till vår tid med bl.a IRbildstolkning, från 1980-talet.

Karta över Skaraborg. Pehr Kalms resväg 1742 är markerad.

Pehr Kalms beskrifningar av Västgötaskogarna år 1742

Herr Kalm var endast tjugosex år gammal då han gav sig ut på en forskningsresa till Västergötland- en resa som gick genom de norra delarna, längs med Väneren på väg mot Bohuslän. Han skriver bland annat om vedbrist. Bybefolkningen i Kinnekulle (samhället) och i Täng (ligger ca 2,5 mil sydväst om Lidköping) fick vandra några mil i jakt på ved och dessutom betala dyrt för den. Den ca 1,5 mil långa vägen från Täng till Gålstad (som ligger ett litet stycke från Hunneberg) beskrivs som likaledes skoglös, Pehr Kalm ser inget annat än fält åkrar , ängar och understundom någon tuvig ljunghed. Jag har jämfört detta med en karta från idag och vid Kinnekulle (det finns inget samhälle med det namnet längre) finns det en del skog och även ett område vid Täng men på vägen från Täng mot Hunneberg är det fortfarande ingen skog av kartan att döma.

Tjock, mörk, hög granskog stod på toppen av berget Kinnekulle, skriver Kalm och att denna skog för länge sedan hade blivit bortforslad om det inte hade varit en bevakad kronopark.

Andra beskogade områden beskrivs mellan Kinnekulle och Lidköping där han reste "igenom en tämmelig tjock tallskog". Sådan nämns också när han åker ifrån Lidköping och denna skog som tillhörde staden var "för tillkommande tiders skull nu lämnad av densamma lika som helig och fri från yxa, så framt icke någon tjuvahand understundom kunde skaffa den dit". Från Mellby (mellan Lidköping och Täng) reste han igenom "en granskog bestående av små granar". På vägen tillbaka från Bohuslän gör Kalm en avstickare till Bjurums säteri, en mil från Götene där han i förbigående nämner en tall och granskog. Alla dessa nämnda platser är fortfarande beskogade. Kan det finnas någon del av dessa som inte blivit brukade i allt för stor grad?

Kontentan av detta blir att Pehr Kalm beskriver vad det verkar relativt opåverkade skogar då och då mellan bebyggelsen och jag får intrycket att det i dessa delar av Skaraborg fanns gott om skog .

Skaraborgs hushållningssällskap

Skaraborgs hushållningssällskap bildades år 1807. Huvuddelen av deras verksamhet var riktad mot jordbruket men de hade även ögonen på skogen. Länets skogar var år 1811, enligt dem allvarligt decimerad pga "timmerhandelns lysande år 1808-1810". Därför försökte Sällskapet nu, genom premier, uppmuntra skogsbesparande hägnad och "ett byggnadssätt som leder till skogsbesparing, dels genom användning af andra materialier än skogseffekter, dels genom minskadt behof af eldning". Ännu ett problem omtalas i 1822 års handlingar; att skogarna skövlats där den var gemensam för byalaget och att ingen vill plantera där enskifte ej genomförts. Lösningen på detta problem var utflyttningshjälp till de som byggde av annat material än trä och de tidigare nämnda premierna. Nästa slag mot skogen var det kända cirkulärbrevet 1824, där det förordades att lands- och häradsallmänningar samt de kronoallmänningar som hade liknande gemenskap, skulle uppdelas (efter ansökan) mellan socken eller enskilda hemmansägare. Efter detta skedde enligt Sällskapet snart kalavverkningar som lämnade ofruktbara marker, dvs hedar, ännu fram på 1900-talet.

Dessa två hot uppfattar jag som paradoxala, eftersom det första är pga att enskifte ej genomförts och det andra är pga att enskifte har genomförts.

I detta sammanhang vill jag nämna de stora skillnaderna mellan Sällskapets redovisade ägoslags arealer (1879) och de nedan, i tabellen, redovisade från 1877. Inägora stämmer någorlunda överens, likaså den totala arealen för länet medan de enorma skillnader i utmarken visar att de antingen var medvetet missvisande av någon ekonomisk anledning eller antagligen att Sällskapet fått dessa siffror tillhanda och att man då kan förstå deras oro.

Tabell över Skaraborgs läns totalareal och areal för de olika ägoslagen enligt hushållningssällskapet 1879, stickprovsundersökning på ekonomisk kartor från 1877-82 och från 1980-talet och på IR-bilder från 1983-86.

Ägoslag	Hushållnings- sällskapet, 1879 ha	Stickprov på eko- karta 1877-82	Stickprov IR-bilder 1983-87 och ekokarta 1987
Byggnader, tomter m.m	3 000	5 310	19 250
Åker	270 000	326 567	323 911
Skoglös äng		16 816	442
	} 52 500		9 956**
Skogbevuxen äng		16 594	443
Annan duglig skogbevuxen mark	183 000	310 637	384 757
Annan duglig skoglös mark	317 000	31 859	221*
Ofruktbara mossar	-	48 454	20 133
Sjöar och vattendrag	-	37 833	34 957
* Hed			
** Naturbete			
Summa	800 000	794 070	794 070

Förändring av Skaraborgs skogar 1877-1980

En undersökning av förändringen i Skaraborgs läns skogar genomfördes 1988. Den är baserad på en stickprovsundersökning av kartmaterial från 1877 och från 1980-talet, det vill säga markanvändningen för 100 år sedan har jämförts med dagens.

Skaraborgs totala areal skogsmark har ökat med från 310 000 ha år 1877 till 385 000 ha på 1980-talet och det är främst barrskog och blandskog som har ökat. Stora förändringar har skett förutom denna ökning, endast ca 250 000 ha bär fortfarande samma trädslag som för 100 år sedan och 294 000 ha av den totala skogsmarken 1877 bär överhuvudtaget skog idag.

Så vad har skett med resten med markerna, som inte längre bär samma trädslag och om det inte längre står skog, vad används då den marken till?

Barrskogens förändring

På större delen av de arealer som bestod av barrskog för drygt 100 år står fortfarande barrskog, (222 000 ha 1980 samt 244 500 ha 1877).

Barrskogen har ändå ökat med drygt 40 000 ha under tidsperioden. Det största tillskottet, nästan 14 000 ha, har kommit från marker som 1880 betecknats som mossar/kärr.

Dikning av mossar/kärr

I och med den stora befolkningsökningen under 1800-talet var behovet stort av ökade jordbruksarealer. Under 1800-talet och 1900-talets första årtionden torrlades stora områden vattensjuk mark, bl a kring Hornborgarsjön och en del av denna uppodlade mark har antagligen övergått till skogsmark.

Det har även gjorts dikningar för skogsmark. Kronoparken Halle-Hunneberg fick av Israel af Ström rekommendationen att "all mossjord och vattendränkt mark göres duglig till skogsväxt" och "för 1 300 tunnlands vinnande tappas sjöarna". Detta var redan år 1830 men då förekom nog sådant endast på statens mark. Att det skogsdikades på 1900-talet är väl känt faktum.

Blandskogens förändring till barrskog

I storleksordning efter mossar/kärr kommer åker, hed och sedan blandskog som bidragit till barrskogens ökning. Drygt 11000 ha blandskog har övergått till barrskog, antagligen är det ett naturligt tillväxtförlopp, dvs granen tar så småningom över i vissa lövskogar och utgör en allt större del av virkesförrådet. En annan orsak kan vara att gles blandskog avverkats och ersatts av planterad barrskog.

Lövskogens förändring till barrskog

Drygt 7000 ha, som för hundra år sedan betecknades som lövskog är idag barrskog.

En betydande del av lövskogen har säkert även i detta fall brytits upp till åkermark (åkerarealen ökade med 50% under åren 1870-1910) och i takt med urbaniseringen har den planterats igen med barrskog. Här är förmodligen också frågan om medvetna restaureringsarbeten. I den sydvästra delen av länet har ganska stora arealer av krokig och gles framförallt glasbjörkskog ersatts med granplanteringar.

5 310 ha löväng och kal äng har övergått till barrskog, jämför detta med övergången mellan äng till lövskog under rubriken "lövskog".

Barrskogens förändring till andra ägoslag

Av det som för drygt 100 år sedan betecknades som barrskog har ungefär 22 500 ha överförts till andra ägoslag. Mer än hälften av detta är idag klassat som blandskog, vilket kan verka konstigt med tanke på förklaringen ovan, att det är naturligt att en blandskog går över till ett rent barrbestånd. En förklaring till detta kan vara att när dessa glesa skogar, det totala virkesförrådet var mindre än hälften av vad som är idag, blev kvitt en stor del av det hårda betetrycket i

slutet av 1800-talet, skedde på dessa områden en igenväxning av löv. Man kan på många håll se exempel på detta då man finner enstaka gamla bredkroniga hagmarksgranar och likadana tallar omgivna av yngre asp, björk eller ekskog med underväxt av äldre levande eller döda enar.

De resterande ägoslagen som tidigare var barrskog är åker, lövskog, bebyggelse, naturbete och mosse/kärr. Det är underligt nog en större areal barrskog än lövskog, som har övergått till naturbete.

Lövskogens förändring

Dagens lövskog och ädellövskog uppgår till drygt 40 000 ha och för hundra år sedan fanns det ca 44 000 ha, man kan tro att tiden stått stilla. Men tyvärr är det endast hälften av dagens lövskog som även var detta 1880.

Lövskogens förändring till annat ägoslag

Det är alltså 24 000 ha som har övergått till annat ägoslag.

Inga konstigheter är att se, knappt hälften av tidigare lövskog har övergått till blandskog och det är väl den stygge granen som kommit in, barret har säkert dessutom blivit gynnat i gallringar. 7000 ha har övergått till barrskog, se tänkbar förklaring ovan under barrskogens förändring. Lika mycket har blivit åker och bebyggelse och en liten del till naturbete.

Ägoslag som blivit lövskog

Vad har då de drygt 20 000 ha varit, som idag är klassat som lövskog?

En större del- 8 600 ha var tidigare löväng och kal äng och måhända står det ädellöv där nu, åtminstone där det tidigare var löväng, med dess hamlade träd tex lind, alm eller ask. 3500 ha åkermark är nu lövskog och samma areal av våtmarker (dikning kanske?).

Av den stora öde heden, antagligen varande av måtten 32 000 ha ("annan duglig skoglös mark") är endast ynka 2 000 ha nu lövskog, vilket visar tydligt på prioriteringen. Sammanlagt ca 20 000 ha har nämligen övergått, det mesta av detta genom plantering, till barrskog och blandskog. Hushållningssällskapet har genom bidrag från staten med början 1885 erbjudit gratis igenplantering av "skoglös mark sedan minst femtio år tillbaka". Detta kan inte vara något annat än hed och skogsodlingen verkställdes "genom sk rutsådd" till ett pris av 14 kr 80 öre per ha (år 1885). En lika stor yta- 2 000 ha var 1880 barrskog och kan möjligen visa på sent svedjebruk eller något så trist som misslyckade kalhyggen.

Avslutning

Det är stora förändringar som skett, människan i Skaraborg har påverkat sin omgivning på många sätt. Men i dessa tider då frågan om biologisk mångfald är aktuell, är det mer intressant att ställa frågan var det finns områden där drastiska förändringar inte har skett. Måhända finns det rent av områden som är helt opåverkade av skaraborgarna. Tex de våtmarker som inte har blivit dikade- där borde den

eftertraktade kontinuiteten finnas. Vilka arter finns där och inte annanstans? Lövskogens förändring intresserar mig personligen väldigt mycket. En intressant frågeställning har jag inte lyckats ta reda på, dvs vad för slags lövskog som stod för 100 år sedan (och längre tillbaka) och vad som dagens lövskogar innehåller. Den totala arealen skogsmark har ökat, brukningssätten har gynnat barr- och blandskog och stora arealer har förändrats till en helt ny biotop.

Referenser

- Ekelund H., Johansson B., Nilsson T. (1988) Beskrivning av förändring i markanvändning i Skaraborgs län under 100 år. Skogsvårdsstyrelsen i Skaraborgs län. Opublicerat material.
- Kjellén, R. (1907) Skaraborgs läns kungl. Hushållningssällskap 1807-1907. Wald. Zachrissons boktryckeri AB, Göteborg.
- Anon. (1957) Skaraborgs läns hushållningssällskap 1907-1957. Västergötlands tryckeri, Skara.
- Kalm, P. (1977) Pehr Kalms Västgöta och Bohuslänska resa år 1742. Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Söderström, G. (1993) Skogsbruket under 160 år på Kronoparken Halle- Hunneberg. Skogshistorisk tidskrift 1993, Nr 2, s 22-34.